

CHP İlkelerinin 1937'de Anayasaya Girişi ve Liberalizmin Yasaklanması

MURAT YILMAZ

GİRİŞ

CHP'nin programında yer alan altı ilkenin 5.2.1937 tarihinde yapılan anayasa değişikliğiyle anayasal ilkeler haline gelmesi, aslında bir bakıma, CHP'den farklı siyasî görüşlerin yasaklanması demektir. Çünkü CHP ilkeleri anayasa ilkeleri olduklarından, bu ilkeler aleyhinde bulunmak mümkün değildir. CHP'nin 1931 Kurultayı sonrasında artan ideolojik denetimi, böylece zirveye ulaşmış olmaktadır. Mecliste de gerçekleşen bu denetim örneklerine TBMM'nin dördüncü dönemi içerisinde rastlanmaktadır. Liberal eğilimli Halil Mentеше ve bilhassa Sırrı Bellioğlu gibi müstakil mebuslar sık sık Recep Peker tarafından ihtar edilmektedirler. Dördüncü dönem zarfında "liberalizm memnu değildir" diyen Recep Peker, 1937'de "liberalizm yasaktır" demektedir. Bu rejimin otoriterliğin ötesinde totaliterliğe yönelişi olarak görülebilir, ancak böyle değildir. Rejimin otoriterliği artmakla beraber, totaliter bir nitelik kazan(a)mamıştır. Esasen CHP ilkelerinin anayasada yer almasının amacı bu olmadığı gibi, bu istense bile dönemin Türkiye'si totaliter bir ideoloji oluşturacak ve uygulayacak maddi altyapıdan yoksundur. Zaten bu yüzden CHP bir süre sonra parti kimliğini yitirecek devlet içinde erime tehlikesi geçirecektir. CHP ilkelerinin 1937'de Anayasaya girişi, aşağıda görülebileceği gibi aynı zamanda Türkiye'de liberalizmin yasaklandığı illiberal bir döneme işaret etmektedir. Tarih literatüründe bu bahsin neredeyse unutulmuş olması dikkat çekicidir. Bunda hegemonik bir söylem olan ve zaman içerisinde adı Kemalizmden Atatürkçülüğe dönü-

şen ideolojinin değişkenliğinin yanısıra ve belki de buna paralel bir şekilde Kemalizmi veya Atatürkçülüğü burjuva demokrasisi veya liberal demokrasinin bir tür hazırlık aşaması gibi gören sosyal bilimler literatüründeki hâkim anlayışın da tayin edici bir rolü olsa gerektir. Liberalizmin müstakil bir ideoloji ve hareket olarak ortaya çıkmasındaki gecikme de bu konunun hatırlanmasını, buna bağlı olarak Kemalizmin eleştirisini ve Kemalizmden kopuşunu geciktirmiştir.

1937 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ

Görüşmelerde söz alan CHP'liler dışındaki üç müstakil mebusan Hüsnü Kitapçı anayasa değişikliklerini hararetle desteklerken, Halil Mentеше ve Refet Bele tereddütlerini dile getirmişlerdir. Anayasa değişiklikleri aynı zamanda çiftçilerin toprak sahibi yapılmasına ilişkin değişiklikleri de içerdiğinden, bu iki müstakil mebusan tereddütleri bu değişikliğe de yönelmiştir. Dönemin siyasî havasını veren bu anayasa değişiklik görüşmelerini, ayrıntılı bir şekilde ele almak gerekiyor.

İsmet İnönü ve 153 arkadaşının verdiği değişiklik teklifinde yer alan anayasanın ikinci maddesi şöyledir:

*Türkiye Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve inkılâpçı olub resmî dili Türkçedir; makarri [başkenti] Ankara'dır.*¹

GEREKÇE

Değişiklik teklifinin gerekçesinde, mevcut anayasada devletin sadece şeklinin be-

yan edildiği hatırlatılarak, şöyle deniyor: "Halbuki Devletin şekliyle beraber siyaset ve idare tarzında takip edeceği ana vasıfların da esas hüküm olarak gösterilmiş olması lüzumludur."² Bu lüzümü Teşkilatı Esasiye Encümeni Mazbatasında daha açık ortaya konduğu gibi, görüşmelerde de ifade edilecektir. Encümen Mazbatasında şöyle deniyor:

... Türk Devletin[in] şekli ile beraber doğuş tarzının ve kuruluşunda hâkim olan ve fiiliyet sahasında şimdiye kadar inkişaf eden umdelerin yer tutması icab etmekte olup bunun için millî vahdeti sarsacak beynelmilelci cereyanların memleket dahilinde yer bula-maması ve yurtdaşlar arasında sınıf farklarının kaldırılması ve yurd dahilinde her bakımdan alınacak tedbir ve atılacak hamlelerde eski zihniyet ve ananelere ve bu ananelerin icablarına bağlanılmayarak yalnız zamanın ihtiyaç ve zaruretleri ve yurdun yükselmesi düşü-nülerek hareket olunması ve memleketin büyük menfaatlerinin istilzam ettiği [gerektirdiği] teşebbüslerin Devlet eline alınabilmesi gibi biri diğerini itmam eden ve hayati bakımdan yekdiğerinden ayrılmayacak olan ana vasıfların esas [tamamlayan] hükmü olarak teşkilatı esasiye kanununa derci pek lüzumlu görülmüştür.³

ŞÜKRÜ KAYA'NIN İZAHI

Değişiklik teklifi verenler adına kürsüye çıkan Şükrü Kaya sunuş konuşmasında Türk'ün kendi tarihini kendisinin yapması halinde kurtulacağını, aksi halde dinin ve yabancı güçlerin etkisi altında yok olacağını vurguluyor. Atatürk'ün ve CHP'nin prensiplerinin de Türk'ün kendi tarihini kendisinin yapmasını ve modern bir devlet kurmasını amaçladığını söyleyen Şükrü Kaya, bu prensiplerden ilki olarak devletçilikten bahsediyor. Devletçiliğin tarihin seyri içinde modernliğin ve tekniğin bir icabı olduğunu iddia eden

Şükrü Kaya, sözü CHP'nin ikinci ilkesi olarak saydığı milliyetçiliğe getiriyor: "Atatürk'ün vazettiği prensipler Türktür" diyen Şükrü Kaya, bir yandan bu prensiplerin bir yabancı etki ürünü olmadığını, bir yandan da CHP milliyetçiliğinin "dar ve inhisarcı" olmayan bir medeniyet projesi olduğunu belirtiyor. Üçüncü olarak halkçılık ilkesine geçen Şükrü Kaya halkçılığın teorik, soyut veya merhametten kaynaklanan bir ilke değil, barış, medeniyet ve bağımsızlığın korunması için uygulanan bir sistem olduğunu söylüyor. Kaya bir tür demokrasi uygulaması olarak gördüğü halkçılığı şöyle tanımlıyor:

... halka doğru, halk için değil, halk tarafından ve halkla beraber sistemdir. (Alkışlar) Bu sistem memleketin doğru-dan doğruya halk tarafından idaresini istihdaf eder. Bizde ferd ve sınıf imtiyazı yoktur. Bütün vatandaşlar üzerinde kanunlarımız tamamile müsavi olarak meri ve caridir.

Şükrü Kaya halkçılık ilkesinin uygulamasını ise şöyle anlatıyor:

Halkçılığımızın tatbikatta ve teşriî [kanunî] hayatta yeni yeni elemanlar olarak cihana nümune olacak kadar ileriyeye varmış hukukî eserleri vardır. Partimizin her sene toplanan ocak kongreleri, iki senede bir toplanan vilâyet kongreleri, dört senede bir toplanan büyük kurultay; Avrupa hukukunda in-siyatif, lejislatif ve referandum denilen esasların amelî tatbikinden başka bir şey değildir. Biz yaptığımız işleri her sene bu kongrelerde gözden geçiriyoruz ve oradan alınan neticeleri huzuru âlinize arz etmekteyiz. Büyük Meclisin kanunlarındaki isabetin en büyük âmili de halkın fikirlerini almak ve mütalealarına lâyük olduğu ehemmiyeti vere-rek kanunların hazırlanmasında mües-sir kılmaktadır. (ZC, s. 60).

Şükrü Kaya dördüncü olarak laiklik ilkesinden bahsederek, Türk tarihinin mistik ve dogmatik esaslara kapılarak kendi

kanununun ve usulünün uygulanmadığı zamanlarda felâketler yaşandığını hatırlatıyor. Kanunların günün icaplarına ve maddî şartlara uygun yapılması gerektiğini kaydeden Kaya şöyle diyor:

"Madem ki tarihte derministiz, mademki icraatta pragmatik maddiyatçıyız, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız." Kaya, şahısların vicdan hürriyetlerine ve istedikleri dini seçmelerine zerre kadar müdahalelerinin olmadığını, kendilerinin laiklikten ve hürriyetten dinin ülke işlerini etkilemesinin önüne geçmeyi anladıklarını söylüyor. Tarikatları da eleştiren Şükrü Kaya, Türkler için en doğru tarikatın "müsbet ilimlere dayanan milliyetçilik" olduğunu ifade ediyor. (ZC, s. 61).

Şükrü Kaya CHP'nin cumhuriyetçilik ve inkılapçılık ilkelerinden bahsetmeden anayasa değişikliği teklifinde yer alan çiftçi toprak sahibi yapmak ve bakanlıklarda siyasî müsteşarlıklar ihdas etmek hususlarını da CHP prensipleri arasında saymaktadır. Kaya'nın müzakerelerde tartışma konusu olacak olan çiftçi toprak sahibi yapmak üzerine söyledikleri dikkat çekicidir. Kaya, büyüyen sanayinin ve ekonominin çiftçilerin tüketici haline gelmesiyle istikrarlı bir iç pazara kavuşabileceğini ve çiftçi tüketici yapmanın yolunun da onu toprak sahibi yapmaktan geçtiğini kaydediyor. (ZC, s. 62).

Müstakillerden ilk söz alan Halil Mentеше, CHP ilkelerinin anayasaya alınmasına ilişkin olarak ileri sürülen gerekçede "...Devletin tarzı siyaset ve idaresine aid esas hükümler dercedilmek lâzım gelir" şeklinde ifade edilen düşünceye katılmadığını kaydediyor. Anayasaların hükümet işlevlerini düzenleyen, devlet otoriteleri arasındaki ilişkileri belirleyen, amme hukuku denilen birey hukukunu düzenleyen bir metin olduğunu kaydeden Mentеше, ancak değişiklik teklifiyle, hükümetin tarzı siyaset ve idaresinin anayasa ile belirlenmesinin yanlış anlamalar doğuracağını söyleyerek örnekler veriyor:

MENTEŞE SORUYOR: LİBERALİZM YASAK MI?

Halil Mentеше - Devletçilik, moselâ, Devletin şekli meyanına giriyor. Şimdi ekonomide liberal taraftarı ferdiyetçi bir vatandaş ortaya çıkar da propagan-daya başlarsa,

Rasih Kaplan (Antalya)- Öbür dünyaya gitsin, deriz.

Halil Mentеше (Devamlı)- Şekli Devleti tebdil cürmüne tasaddi etmiş [girişmiş] diye acaba onu polis yakalayıp da mahkemeye verecek midir? (ZC, s. 62).

Menteşe aklına gelen yanlış anlamayı da şöyle anlatıyor: Bir komünistin propaganda yaptığında yakalanması halinde, komünist kişi ben anayasada yer alan inkılapçılığın gereğini yapıyorum, beni niye muhakeme ediyorsunuz, derse, ne olacaktır diye soruyor. Mentеше bu tür yanlış anlamaların bu vesileyle giderilmesini istiyor.

ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA VE İSTİMLÂK

Menteşe daha sonra çiftçinin topraklandırılması ve istimlâk konusunda verilen değişiklik teklifine değiniyor. Mentеше'nin değerlendirmelerine geçmeden önce getirilen değişiklikten bahsedelim. Değişiklik teklifi şöyledir:

Umumî menfaatler için lüzumu, usulüne göre anlaşılmadıkça ve mahsus kanunları mucibince değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimval ve mülkü istimlâk olunamaz.

Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları Devlet tarafından idare etmek için istimlâk olunacak arazi ve ormanların istimlâk bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur.

Fevkalâde hallerde kanuna göre tahmil olunacak [yüklenecek] para ve mal ve çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiçbir kimse hiçbir

fedakârlık yapmağa zorlanamaz. (ZC, s. 74).

Burada birinci ve üçüncü fıkraların sadece Türkçeleri değişmişken, asıl değişiklik daha önce olmayan ikinci fıkranın ihdas edilmiş olmasıdır. Mentеше Türkiye'de öteden beri medenî hukukun dışında bırakılmış kimse olmadığını, Müslümanlık mülkiyeti bir dinî akide olarak kabul ettiği için herkesin mülk sahibi olabildiğini, alıp satabildiğini söyleyerek, Rusya'da daha önce uygulanan mir usulü gibi mülk hakkında mahrum bir kütle olmadığını söylüyor (ZC, s. 63). Mentеше çiftçilikle uğraşan herkesi toprak sahibi yapmanın mümkün olmadığını, sadece az toprağı olan ve ortakçı olanların toprak sahibi yapılabileceğini düşünmektedir:

Zannetmiyorum ki bunlardan başka kimseleri de ve çiftçi amelesini toprak sahibi yapmak meselesi mevzubahs olsun. Böyle olursa o zaman hayvanını, alâtı edevatını, evini, tohumunu ve mütedavil [kullanılan, geçerli] sermayesini de vermek lâzım gelecektir (Verceğiz sesleri).

Müsaade buyurunuz, zannediyorum ki, buna hiçbir Devletin Hazinesi tahammül edemez ve bu, dünyanın hiçbir yerinde böyle halledilmiş değildir. Fabrikaya amele lâzım olduğu gibi, toprağı işlemeğe de amele lâzımdır. (ZC, s. 63).

Menteşe devamla bu yapılsa bile, birkaç yıl sonra bu toprakların başka ellere geçeceğini ve tarım işçisini toprağı bağlamanın çok zor olduğunu iddia ederek, olağanüstü bir düzenleme ve anayasa değişikliğine gerek olmadan bu sorunun halledilebileceğini söylemektedir. Devletin elindeki araziyi az toprağı olan ve ortakçılık yapanlara dağıtabileceğini, Ziraat Bankası'nın uzun dönemli taksitlendirme yoluyla bu konuda yardımcı olabileceğini söyleyen Mentеше, yapılacak değişiklik ile istimlâk uygulamasının vatandaşların tasarruflarını değerlerinin altında elin-

den alacağını, üstelik peşin para alamayacaklarını bunun da ekonomi için çok gerekli olan güven ve istikrarı ortadan kaldıracığını iddia etmektedir.

"TARTIŞMA VE ARAYIŞ DÖNEMİ BİTMİŞTİR"

Konu üzerine söz alan müstakillerden Hüsnü Kitapçı değişiklikleri Atatürk'ün işaretleri olarak uygun gördüğünü belirterek, artık tartışma ve arayış devrinin sona erdiğini vurguluyor:

Şimdi yurttaşlarımıza kalacak iş, şu mevzular üzerinde münakaşa etmek, imali fikretmek değil, bilâkis bu umdeleri en iyi tecelli ve tahakkuk ettirebilecek ve bu suretle de Atatürk'ün istediği gibi, millotimizi, muasır medeniyet, muasır [çağdaş] milletlerin seviyesine ve hatta onların fevkine [üstüne] çıkaracak tedbirleri alarak bu neticeye varmaktan ibaret olacaktır. (ZC, 63-64).

Hüsnü Kitapçı istimlâk konusunda da, insanlığı daima ilerlemeye yönelten dinamik bir değer olan mülkiyet hakkında vazgeçmeden, kamu çıkarı ile birey çıkarının uzlaştırılacağına olan inancını dile getiriyor. (ZC, s. 64).

"TÜRKLÜĞÜ YIKAN HARİCİ TELKİNDİR"

Teşkilatı Esasiye Encümeni adına söz alan Şemsettin Günaltay anayasaya girecek CHP ilkelerinin "... Türkün hayatından, Türkün tarihinden, Türkün asırlar içerisinde geçirmiş olduğu inkılablardan mülhem olan kudsi esaslar..." olarak nitelendiriyor. Günaltay'ın bu ilkeleri çok eski tarihî devirlere götürerek, Türkleri yıkanın, içinde yer alan "harici milletlerin telkinleri"nin olduğunu söylemesi, Türk devriminin moral zemini olan Türk kimliğini inşa eden Türk tarih tezinin sorunlu alanlarını da yansıtmaktadır. (ZC, s. 64-65).

Bu moral zemin, modernlik yanında ırkçılığa kadar varabilecek milliyetçi dâmarın da beslendiği bir zemindir.

Günaltay, Mentеше'nin sorularını tekrar ederek şöyle cevaplandırıyor:

"MUHALİF FİKİRLER VE LIBERALİZM CÜRÜMDÜR!"

Şu halde Türkün bu esasları, teşkilatı esasıye kanununda yer bulunca, bunlara muhalif olarak fikirler serdedilmeyecek midir, diyorlar? Bir liberal çıkıp liberalizm esaslarını, bir komünist çıkıp komünizmi müdafaa edemeyecek midir, diye sordular?

Hayır etmeyecektir, edemeyecektir. Teşkilatı esasıye kanununa muhalif her hangi bir hareket nasıl bir cürüm ise, bu esaslara muhalefet te aynı şekilde cürüm sayılacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar) (ZC, s. 65).

Günaltay, istimlâk ve çiftçilerin topraklandırılmasına ilişkin değişikliğin de, anayasada kutsal bir hak olarak kabul edilen mülkiyet hakkına zarar vermeyecek bir düzenleme olduğunu söyleyerek konuşmasını bitiriyor.

Kürsüye çıkan Recep Peker, dünyada diğer krizlerin yanında ve onlardan daha önemli "iç rejim krizi ve buhranı" yaşadığını söylüyor. Peker "büyük bir inkılâp sayılabilecek" anayasa değişikliğiyle Türkiye'nin şimdiye kadar CHP içinde yaşayan esasları "resmî ve kanunî bir rejim" haline getirerek iç rejim krizinden uzak olduğunu dünyaya gösterebileceğini düşünmektedir. Peker'e göre anayasa değişikliğiyle bütün vatandaşlar "müşterek inan"a bağlı bir kütle haline gelecektir.⁴

Peker, Mentеше'nin bundan sonra liberal propaganda yapmak yasaklanacak mı, şeklindeki sorusuna da, Encümen Başkanı Şemsettin Günaltay'a katıldığını belirterek, şu cevabı verecektir:

"LIBERALİZM DEVLETÇİLİĞE AYKIRIDIR, YASAKTIR!"

"... şimdiye kadar ana kanunun temelini teşkil etmiş olan Cumhuriyetçilik aleyhine yurd içinde hiç kimsenin hiçbir faaliyette bulunması caiz olmadığı gibi şimdiden sonra da Cumhuriyetçiliğin nakızı olan saltanat lehine bir hareket; hiçbir kimseden bir hareket sadir olmayacağı gibi, Teşkilatı esasıyenin umumî bünyesinin teyidatı (desteği, kuvveti) altında olarak milliyetçiliğin nakızı olan beynelmilelcilik ve halkçılık ve Devletçiliğin nakızı olan liberallik, lâikliğin nakızı olan klerikallik ve inkılâbçılığın nakızı olan irtica lehinde hiçbir faaliyet yapılamayacaktır.

Bu esasların Kamutayca kabulünden sonra memleketin sosyal, kültürel ve siyasal hiçbir sahasında ne tek adamın ne de cemiyet halinde herhangi telkin veya teşebbüs halinde hiç kimse katıyen faaliyet ifa edemeyeceklerdir. (Bravo sesleri alkışlar)" (ZC, s. 66).

TÜRKİYE: "KENDİNE MAHSUS BİR CUMHURİYETTİR"

Peker'e göre, Fransa Cumhuriyeti nasıl liberal bir Cumhuriyetse, Sovyet Rusya Cumhuriyeti nasıl "sınıf hâkimiyetine dayanan başka şekil" bir cumhuriyetse, Türkiye de bu kanunla diğer cumhuriyetlerden ayrı "kendine mahsus bir Cumhuriyet" olacaktır. Kanunda yer alan altı ilke, hep birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ayırt edici vasfı olacaktır. Bu yüzden bu ilkelerin tek tek ele alınmaması, birlikte bir sistem içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Recep Peker, anayasa değişikliğiyle devlet vasfı olacak ilkeleri CHP programından hareketle yorumladığına dikkat çekerek, CHP'nin "... yeni Devletin fikir ve politika kaynağı..." olduğu için böyle yaptığını kaydediyor. Peker, anayasa de-

ğişikliğiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni kendine mahsus bir Cumhuriyet yapacak ilkerlerin, bağımsızlığın bir gereği olduğunu iddia etmektedir:

**MÜSTAKİL BİR DEVLET İÇİN
MÜSTAKİL BİR İDEOLOJİ**

Bilhassa bir milletin ve bir Devletin tam müstakil bir Devlet ve millet olmak için kendi hayatından doğmuş ve kendi hayatına uygun kendi öz malı bir rejime sahib olması lâzımdır. Böyle olmazsa vaziyet yurdun bir parçası ecnebi istilâsı altında bulunduğu zamana benzer. O halde yurdun hayatı bir esasını teşkil eden rejim ecnabi fikirlerin istilâsı altında demektir.

Dünya bu gün çeşitli rejimlerin ideolojileri arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. Hayatımıza uymayan dış rejimler bize tesir yaparsa bu, iç hayatımız için tehlikeli olur. Biz kendi rejimimizi bu tesirlerden korumalıyız. (ZC, s. 67).

Peker'in ifade ettiği gibi anayasa değişikliği, dışardan gelebilecek rejim ihracı çabalarına karşı bir savunma önlemi olarak da düşünülmektedir. Bir başka konuşmacı da, Atatürk'ün kendisinden sonrasını düşünerek Türkiye'nin İspanya gibi bir iç savaşa düşmemesi için ilkelerini anayasa koyarak tedbir aldığını iddia etmektedir.⁵ Anlaşılan o ki, ideolojik çatışmalar ve özellikle İspanya örneği Türkiye'yi yönetenleri oldukça tedirgin etmiştir.⁶

Recep Peker'in dikkat çektiği iç rejim buhranı ve Muhittin Baha Pars'ın işaret ettiği İspanya iç savaşı⁷ tehlikesi, tarihçi Eric Hobbssbawn'ın vurguladığı üzere 1930'ların dünyasında ulus-devletler arasındaki güç dengesinin dışında ortaya çıkan "uluslararası bir ideolojik iç savaş" ortamında yapılmış tespitlerdir (Hobbssbawn, 1996, 171 vd). Bu itibarla CHP ilkelerinin anayasaya girmesi, bu muhtemel ideolojik mücadelenin önüne geçmek için alınmış bir "millî savunma tedbiri" olarak da görülebilir.

Son olarak, yeniden liberalizmi eleştiren Peker, çiftçilere toprak dağıtılmasının "devlet için büyük ve hayatî bir mesele" olduğunu, istimlâk kanunuyla devletin bu işi daha az maliyetle yapabileceğini söylüyor. (ZC, s. 67-68).

Aziz Akyürek ve Muhittin Baha Pars'ın lehteki konuşmalarından sonra, söz alan Halil Menteşe kendisinin de parti ilkelerine bağlılık bakımından kimseden geride kalmayacağını ifade ederek, amacının görüşmeleri tahrik ederek açıklık sağlamak olduğunu söylüyor. Menteşe söylemenlerden devletçiliğin artık devletin şeklini ifade ettiğinden devletçilik aleyhinde propagandanın devleti taşıyarak emek suçunu oluşturduğunun anlaşıldığını belirterek, ancak bu durumun anayasanın diğer ilkeleriyle nasıl uzlaştırılacağını merak ettiğini söylüyor. (ZC, s. 69).

Menteşe'den sonra söz alan müstakillerden Refet Bele, anayasa değişikliğiyle fırka ve hükümet programı olarak uygulanacak gelen ilkelerin artık devlet programı olarak uygulanacağını anlaşıldığını söylüyor. Sonra tek tek ilkeleri ele alan Bele, devletçiliğe gelene kadar her ilkeyi kabul etmek bakımından bir sorun olmadığını belirtirken, Türk işçilerinin milliyetçi olduğunu özellikle vurgulaması dikkat çekiyor. (ZC, s. 69-70).

**ŞARTLAR DEĞİŞİRSE
DEVLETÇİLİK DEĞİŞMEZ Mİ?**

Refet Bele "işin en canlı ve en mühim noktası" dediği devletçilik konusunda fikrini şöyle açıklıyor: "Bir Devlet tüccar, bir Devlet sanatkâr olamaz. (...) Pekâlâ, amma bir memlekette sanatkâr olacak fabrikatör olacak kimse bulunmazsa, memleketin ihtiyacını tatmin edecek tüccar bulunmazsa, bunu kim yapsın? O halde şerrin ehvenini ihtiyar etmek lâzım, tabii Devlet yapacaktır." Ancak Bele, bu şartların değişmesi durumunda, yani devlete bu alanlarda ihtiyaç duyulmaması durumunda, "mesele" çıkacağı-

na işaret ediyor. Refet Bele, konu sadece ekonomik açıdan değerlendirilmiş olsaydı, bu parti ilkesinin devlet ilkesi haline getirilmemesini önereceğini, fakat siyasi bakış açısından olumlu oy kullanacağını ifade ediyor. Refet Bele'nin siyasi açıdan kastettiği Recep Peker'in açıklamalarında geçen "sınıf" mücadelesi, ideolojik mücadele ile Türk rejimini diğer ülke rejimlerinden ayırma kaygısıdır. Bele, şöyle diyor:

Bu gün bir sınıf mücadelesi karşısında-yız. Milletimiz sınıfsız bir millettir. Fakat bunu demek kâfi değildir. Bu gün sınıfsız, yarın sınıflı olabiliriz. Bunun önüne evvelden geçmek lâzım gelir. Bu noktai nazardan pek vazih perensib olmak üzere, Cenabı Hak bu memleket göstermesin, yarın bu memleket zengininin elindeki tekml servetinin elinden giderek kamının aç kalmaması için bu gün fakirin zaruretini def etmek lâzımdır. (ZC, s. 70).

Bele köylülere toprak dağıtılması konusunda da siyasi açıdan geleceği görerek bakmak gerektiğini söyleyerek, olumlu görüşünü bildirmektedir.

Refet Bele, daha sonra yine söz alarak, kürsü alışkanlığını kaybettiği için söyleyeceği en mühim şeyi unuttuğundan bahisle, bir liberalin ikna yoluyla anayasayı değiştirmek istemesinin suç olup olmadığını, bir müeyyidesi olup olmadığını sorarak, anayasa "bu gün olduğu gibi kalırsa, eskânı hazırlamak hakkına herkes malik olur. Binaenaleyh bu meseleyi Fırkanın nazarı dikkatine arz ederim" diyecektir. (ZC, s. 73).

Anayasa değişikliği teklifi verenler adına konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya söz alan müstakillerin de, partililerin de değişikliği yerinde ve zamanında gördüklerini söylemelerinin, CHP'nin gerekli bir işi yaptığını gösterdiğini iddia ediyor. Şükrü Kaya ülke işleriyle uğraşmayı tercih ettiklerinden, dışarıda telkinle uğraşmadıklarını ancak her devletin sonuç-

ta devletçi bir çizgiye geleceğini kaydederek, ordu kurmak gibi en zor işi yapan devletin, ordu işlerinin binde biri kadar önemli olmayan işleri yapamayacağını iddia etmenin mantıkla bağdaşmayacağını söylüyor.

"İNKILAP KARŞISINDA SAĞ DA SOL DA EZİLİR!"

Şükrü Kaya da, Recep Peker gibi rejimin özgünlüğünü ve diğer rejimler karşısında bağımsızlığını vurguluyor:

Bu inkılâbın sağdan ve soldan karşısına çıkacak olan her hangi bir cereyan bu inkılâbın kuvveti karşısında devrilmeye ve ezilmeye mahkûmdur.

Şimdiden böylelerine haber vermek isterim ki Türkiye Cumhuriyeti bu gibi cereyanlara asla müsaade etmeyecektir. (Bravo sesleri, alkışlar). (ZC, s. 72).

Atatürk, CHP ilkelerinin anayasal ilkelere haline gelmesi hakkında 1.11.1937'de yaptığı TBMM'yi açış konuşmasında, artık devletin ana programının CHP programı olduğunu söyledikten sonra, bu prensiplerin dogmatik bir şekilde ele alınmasının gerektiğini ifade ediyor.⁸

Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitablardan dogmalarla asla bir tutmamalıyız. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gayipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. (Alkışlar).

Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.

Atatürk, CHP ilkelerinin dogmatik bir şekilde yorumlanmamasını isterken, aynı zamanda bu programın kimseyi dışlamayan, bütün toplumu kucaklayan bir program olduğunu ifade etmektedir:

Elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatandaşla alâkali kalmaktan menğ [men] eder. Biz, bütün Türk mil-

letin hadimiyiz. Geçen yıl içinde, Parti ile Hükümet teşkilatını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen [fiilen] göstermiş olduk (Varol sesleri). Bu hadisenin bizim, Devlet idaresinde kabul ettiğimiz, 'kuvvet birdir, ve o milletindir' hakikatine uygun olduğu meydandadır.⁹

SONUÇ

CHP ilkelerinin 1937'de anayasaya girmesinden sonra bu ilkeler, anayasadaki yerini muhafaza etmesine rağmen 1945'te çok partili hayata ve daha sonra da demokrasiye geçilebilmiş olması dikkat çekicidir. Bu dönemde liberalizm, anayasada bir değişiklik yapılmadan kendiliğinden memnu olmaktan kurtularak, serbestleşecektir. Ancak bu ilkelerin anayasa(lar)da kalışı ve bu ilkelerin yorumlanması siyasî yelpazenin ve

dolayısıyla demokrasinin darlaşmasına yol açacaktır. Kemalizmin teşekkül ettiği özellikle 1930'ların anti-liberal havası, 1937'de Kemalizmin ilkelerinin anayasaya girşine damgasını vurmuştur. Ancak daha sonra Kemalizmin Atatürkçülük adı altında hegemonik bir ideolojiye dönüşmesiyle bu durumu adeta unutulmuştur. Liberalizm doğrudan bir hesaplaşmayla olmasa da müstakil bir ideoloji ve hareket haline gelmesi, 1980'lerden ve özellikle 1990'lardan sonra olacaktır. Bu gelişmede liberal hareketin dinamiklerinin yanında, Kemalizmin demokratikleşmeyi amaçlayan bir modernleşme projesinden neredeyse tamamen vazgeçerek, devleti savunan ve dünyadaki küreselleşme akımı karşısında 1930'ların içe kapanmacı politikasına dönen dönüşümü de rol oynamış olmalıdır. □

DİPNOTLAR

- 1 TBMM ZC, D: V, C: 16, s. 72. Bundan sonra metin içinde sayfa numaraları belirtilecektir.
- 2 ZC, D: V, C: 16, Anayasa Değişiklik Teklifi Gerekçesi, S: Sayısı: 89, s. 1.
- 3 ZC, D: V, C: 16, Anayasaya Değişiklik Teklifine İlişkin Teşkilatı Esasiye Encümeni Mazbatası, S. Sayısı: 89, s. 3.
- 4 ZC, s. 65. Peker, şöyle diyor: "Bu esasların Kamutay tarafından kabul edilip resmîyet kesbettiği dakikadan itibaren yurddaşların laboratuvarında çalışan profesörlerden günün politikası ile uğraşmayanlara ve, işlerin başında bulunan büyük müdür arkadaşlardan meselâ Devlet demiryollarının bir makşışısına kadar bütün vatandaşlar bu esaslara inanacak, bunları sevecek ve bunlara itaat mecburiyeti altına girmiş olacaktlardır ve bütün millî faaliyet ahengi bir manzume halinde birbirini tamamlayan bu yüksek esasların havası içinde akıb gidecektir."
- 5 Bu fikri Muhittin Baha Pars ifade etmiştir. ZC, s. 68-69. Pars Tek Parti konusuna da değiniyor: "C [Atatürk] bu güne kadar başka fırkaların teşekkülüne de müsaade etti. Fakat dünyaya baktı ki, artık bu fırkalar bu Türk milletini dahi batırabilir." ZC, s. 69
- 6 Yakın tarihinde azınlıklar dolayısıyla yabancı ülkelerin müdahalelerinden çok zarar gören Türkiye'nin, ideolojik mücadele karşısında aynı korkuları yeniden yaşadığı anlaşılıyor.
- 7 İspanya iç savaşı hakkında iyi bir değerlendirmeye için bkz. Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, İstanbul, 1991, s. 163-196.
- 8 Atatürk'ün ideoloji ve doktrinlere mesafesini Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle anlatıyor:
"Bir gün Cumhuriyet Halk Partisinin ilkelerini gözden geçiriyordu. O sırada ukalâlık edip demişim ki: 'Paşam, bu her bakımdan bir İnkilâp Partisidir. İnkilâp Partisi ise bir ideolojiye bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez.' Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gültümsüyle 'O zaman donan kalırız' demişti." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İstanbul, 1983, s. 137.
- 9 TBMM ZC, D: V, C: 20, s. 9 [1.11.1937].